

32. Ο Ινδουϊσμός (Α')

Με τον όρο «Ινδουϊσμός» ονομάζεται το πολυσύνθετο σύνολο εκείνων των παραδόσεων* της Ινδίας, που αποτέλεσαν στη διάρκεια της ιστορίας της και αποτελούν επίσης σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής της. Στη χώρα αυτή ο Ινδουϊσμός αριθμεί περί τα 700 εκατομμύρια πιστούς, ενώ μικρότερες Ινδουϊστικές κοινότητες υπάρχουν τόσο στις γειτονικές χώρες όσο και σε άλλα μέρη της γης, όπως το Μπαλί, τη Ν. και Δ. Αφρική, το αρχιπέλαγος της Καραϊβικής κ.α.

α) Το πρόβλημα του ορισμού. Στην αχανή ινδική χώρα οι ποικίλες γεωγραφικές και κλιματολογικές ιδιαιτερότητες, η εθνολογική ποικιλία, η μακραίωνα ιστορία, καθώς και άλλοι παράγοντες, γέννησαν στη διάρκεια των αιώνων ένα πλήθος θρησκευτικών αντιλήψεων και παραδόσεων. Αυτές συχνά διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, που σύμφωνα με πολλούς πρέπει να θεωρηθούν ως διαφορετικές θρησκείες και να περιγραφούν χωριστά. Έτσι ο Ινδουϊσμός δεν αποτελεί μια ενιαία θρησκεία και συνεπώς δεν μπορεί να περικλειστεί σε ένα ορισμό. Από την άλλη μεριά όμως, οι περισσότερες από αυτές τις παραδόσεις προϋποθέτουν το ίδιο θεωρητικό υπόβαθρο. Εδώ θα περιγράψουμε αυτό το κοινό θεωρητικό υπόβαθρο και τις μεγαλύτερες από τις παραδόσεις που στηρίζονται σ' αυτό, δηλαδή εκείνες που ακολουθούνται από την πλειονότητα του ινδικού λαού.

β) Ο πολιτισμός του Ινδού και οι Άριοι. Η ιστορία του Ινδουϊσμού ξεκινά από τον πολιτισμό που άκμασε με κέντρο την κοιλάδα του ποταμού Ινδού περίπου από το 3.000 ως το 1500 π.Χ. Αρχαιολογικά ευρήματα, όπως η παράσταση ενός θεού που κάθεται σε στάση γιόγκα και είναι περικυκλωμένος από ζώα, ειδώλια της Μητέρας θεάς*, καθώς και άλλα ευρήματα, δείχνουν ότι η θρησκευτική ζωή συνίστατο στη λατρεία του θείου ως γενεσιουργού δύναμης που παράγει τη ζωή.

Με την εγκατάσταση των Αρίων, που εισέβαλαν στην Ινδία περί το 1500 π.Χ., δημιουργήθηκε ένας άλλος πολιτισμός, που επικάλυψε τα υπολείμματα του προγενέστερου. Ταυτόχρονα όμως, τα υπολείμματα

αυτά πέρασαν μέσα στον Άριο πολιτισμό, αναπτύχθηκαν και συνέβαλαν στην τελική σύνθεση του Ινδουϊσμού.

γ) Η βεδική θρησκεία. Η θρησκεία των Αρίων ήταν πολυθεϊστική, όπως εκείνη των αρχαίων Ελλήνων ή των Ρωμαίων. Πηγή πληροφοριών για τη θρησκεία αυτή αποτελεί μια σειρά ιερών βιβλίων που ονομάζονται **Βέδες**, οι οποίες γράφηκαν από το 1500 ως το 1000 π.Χ. Από το όνομά τους η θρησκεία, όπως και η εποχή αυτή, ονομάζεται βεδική. Θεοί ήταν ο ουρανός, ο ήλιος, η φωτιά, ο θεός της καταιγίδας, της γονιμότητας, και του πολέμου κ.ά. Στη βεδική θρησκεία κέντρο της λατρευτικής δραστηριότητας αποτελεί η θυσία προς τους θεούς.

Όταν οι Άριοι εισέβαλαν στην Ινδία ήταν ήδη χωρισμένοι σε τρεις τάξεις: **ιερείς** (βραχμάνους), **πολεμιστές - αριστοκράτες** και **καλλιεργητές**. Ανώτερη θεωρούνταν εκείνη των βραχμάνων. Σ' αυτές προστέθηκε η τάξη των **χειρώνακτων**, στην οποία κατέταξαν τους κατακτημένους ντόπιους λαούς. Η κοινωνική και θρησκευτική ζωή κάθε τάξης ρυθμιζόταν από ένα σύνολο κανόνων, τους οποίους καθόριζαν οι βραχμάνοι. Το ινδικό όνομα των βασικών αυτών τάξεων είναι **βάρνα**= χρώμα. Είναι όμως κοινά γνωστές με το όνομα **κάστες** που δόθηκε το 16ο αι. από τους Πορτογάλους αποίκους. Στη διάρκεια των αιώνων οι κάστες απέκτησαν ένα πλήθος υποδιαίρεσεις. Αυτές διακρίθηκαν και ιεραρχήθηκαν με βάση κυρίως το επάγγελμα και το βαθμό καθαρότητάς του. Με την ίδια βάση δημιουργήθηκε, επίσης, η τάξη εκείνων που ήταν έξω από κάθε κάστα (άθικτοι).

Παράλληλα με τον πολυθεϊσμό στις Βέδες απαντά, επίσης, η ιδέα ότι υπάρχει μια παγκόσμια τάξη, η οποία διακρίνεται στη δομή και λειτουργία του κόσμου, αλλά και στη δομή και λειτουργία της κοινωνίας, την ηθική δεοντολογία κ.λπ. Η παγκόσμια αυτή τάξη ονομάζεται «**ντάρμα**».

Το **ντάρμα** είναι θείας καταγωγής και άρα η σύμφωνη μ' αυτό διαγωγή των ανθρώπων είναι πράξη θρησκευτικού χαρακτήρα και συνεπώς υποχρεωτική. Επομένως, και η δεδομένη τάξη της κοινωνίας, δηλαδή η διαίρεσή της σε **κάστες**, θεωρείται στις Βέδες μέρος της παγκόσμιας τάξης και άρα επίσης θείας καταγωγής. Το ίδιο ισχύει και για το σύνολο των κανόνων που συνοδεύει κάθε κάστα και που ονομάζεται επίσης

*Η δημιουργία και
η καταστροφή
του κόσμου ως χορός
του Σίβα.*

ντάγμα. Η μεταπήδηση σε άλλη κοινωνική τάξη θεωρήθηκε αργότερα ότι μπορεί να επιτευχθεί μόνο σε μια επόμενη ζωή, ανάλογα με τις πράξεις κατά την παρούσα.

δ) Οι Ουπανισάδες. Ήδη από το τέλος της βεδικής εποχής αρχίζει να εμφανίζεται στις Βέδες η ιδέα ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι το επιφανειακό ή εξωτερικό στρώμα μιας θείας πραγματικότητας, που βρίσκεται στο βάθος ή στη βάση του κόσμου. Όλα όσα υπάρχουν, συμπεριλαμβανομένων και των θεών, απέρρευσαν απ' αυτή. Μ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο του κόσμου χωρίστηκε σε δύο βασικά στρώματα, τη θεμελιώδη αυτή πραγματικότητα και το φαινόμενο κόσμο. Ο φαινόμενος κόσμος αποτελείται από όντα περιορισμένα στα όρια της μορφής τους, ενώ η θεμελιώδης πραγματικότητα είναι απεριόριστη και άμορφη.

Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε περισσότερο και επικράτησε ως το βασικό κοσμοείδωλο του Ινδουισμού σε μια άλλη σειρά βιβλίων που ονομάζονται **Ουπανισάδες** και γράφηκαν περ. από το 800 ως το 500 π.Χ. Στις

Ουπανισάδες η θεία πραγματικότητα που αποτελεί το υπόστρωμα του σύμπαντος ονομάστηκε **Μπράχμαν**. Όπως ο αέρας που, αν και άμορφος, μπορεί να περικλειστεί μέσα στα δοχεία, έτσι και μέσα σε κάθε τι υπάρχει ένα «τμήμα» του Μπράχμαν, ένα θείο στοιχείο. Αυτό ονομάζεται **Άτμαν**. Μ' αυτόν τον τρόπο όλα τα όντα είναι στο βάθος τους *Άτμαν* και άρα μέρος του *Μπράχμαν*. Το ίδιο και ο άνθρωπος. Μόνο που αυτός, γοητευμένος από τον κόσμο, έχει συνεχώς στραμμένο το νου του προς αυτόν και άρα προς τα έξω και αγνοεί ότι το βάθος του εαυτού του είναι η θεία πραγματικότητα.

Ενώ στις Βέδες ο κόσμος θεωρείται ως κάτι καλό, στις *Ουπανισάδες* καλό θεωρείται μόνο το *Μπράχμαν*. Ο κόσμος είναι μια δευτερεύουσα πραγματικότητα και όχι η βασική και αληθινή. Εξάλλου αποτελείται από όντα που βρίσκονται σε κατάσταση περιορισμού και μεταβολής. Τα έμβια όντα, μεταξύ των οποίων και ο άνθρωπος, αισθάνονται οδυνηρά αυτήν την κατάσταση. Βιώνουν λοιπόν την ύπαρξη ως πόνο.

Στις *Ουπανισάδες* εμφανίζονται, επίσης, δύο άλλες ιδέες, που είναι άγνωστες στις Βέδες. Αυτές είναι η **σαμσάρα** και το **κάρμα**. *Σαμσάρα* είναι η ανακύκληση των υπάρξεων. Σύμφωνα μ' αυτήν την αντίληψη τα έμβια όντα δε ζουν μόνο μια φορά αλλά αφού μια μορφή ύπαρξης διαλυθεί, κάτι από αυτήν επιβιώνει και μεταβαίνει σε άλλη μορφή ύπαρξης. Δημιουργείται έτσι ένας ατέρμων κύκλος μετενσαρκώσεων που διατηρεί συνεχώς τα όντα σε κάποια μορφή ύπαρξης. *Κάρμα* σημαίνει πράξη. Οι πράξεις που το ον διέπραξε στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης είναι εκείνες που προσδιορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Τέτοιες μορφές εκτός από την ανθρώπινη μπορούν να είναι μια ζωική, μια δαιμονική σε κάποια κόλαση ή μια θεϊκή σε κάποιο ουρανό. Τι πράξεις κάνει ο άνθρωπος εξαρτάται από εκείνο που επιθυμεί. Έτσι τελικά μετενσαρκώνεται κάθε φορά σε κάποια μορφή ύπαρξης ανάλογη με την επιθυμία του.

Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης (**μούκτι** ή **μόξα**) από αυτή. Σύμφωνα με τις *Ουπανισάδες*, αυτή επιτυγχάνεται με τη σταδιακή απόσυρση του νου του ανθρώπου από τον εξωτερικό κόσμο και τη στροφή του προς τον εσωτερικό με τελικό σκοπό την ταύτιση του νου με το *Άτμαν* και μέσω αυτού με το

Μπράχμαν. Η διαδικασία αυτή, από τη σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο ως την ταύτιση ή ένωση με το Μπράχμαν ονομάζεται γιόγκα. Η χρήση της γιόγκα γι' αυτό το σκοπό καθιστούσε το έργο της σωτηρίας μια ατομική προσπάθεια που μπορούσε να αναλάβει ο καθένας μόνος του.

ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Στον ακόλουθο κοσμογονικό μύθο το σύμπαν παρομοιάζεται με ένα γιγάντιο άνθρωπο που διαμελίζεται από τους θεούς, ώστε να παραχθεί ο κόσμος. Έτσι η διαίρεση του κόσμου στα μέρη του είναι θείας προέλευσης. Για να δείξουν ότι και αυτές είναι ίδιας προέλευσης οι βραχμάνοι πρόσθεσαν στην αρχική διήγηση και τη δημιουργία των καστών.

*Όταν [οι θεοί] διαμέλισαν τον Πουρούσα, πόσα μέρη ξεχώρισαν;
Τι όνομα έδωσαν στο στόμα του, στα χέρια του; Τι όνομα έδωσαν
στους μηρούς και στα πόδια του;*

*Η [κάστα] των βραχμάνων έγινε από το στόμα του, από τα δυο του
χέρια έγινε η [κάστα] των βασιλιάδων.*

*Οι μηροί του έγιναν οι βάισα και από τα πόδια του έγιναν οι σού-
ντρα.*

*Το φεγγάρι γεννήθηκε από το νου του, και από το μάτι του γεννήθηκε
ο ήλιος.*

*Ο Ίντρα και ο Άγκνι γεννήθηκαν απ' το στόμα του, και ο [θεός του
ανέμου] Βάγιου απ' την αναπνοή του.*

*Απ' τον αφαλό του προήλθε ο αέρας μεταξύ [ουρανού και γης]. Ο
ουρανός φτιάχτηκε απ' το κεφάλι του.*

*Η γη από τα πόδια του και από το αντί του οι διάφορες περιοχές.
Έτσι [οι θεοί] έφτιαξαν τους κόσμους.*

(Ριγκ Βέδα X, 90).

2. Το Μπράχμαν είναι η βασική πραγματικότητα

*Ζούσε κάποτε ένα παιδί, ο Σβετακέτου Αρουνέγια. Κάποια μέρα ο
πατέρας του του είπε: «Σβετακέτου, πήγαινε να μάθεις την ιερή σοφία.
Δεν υπάρχει κανένας στην οικογένειά μας που δεν έχει σπουδάσει τις*

ιερές Βέδες και που θα μπορούσε να ονομαστεί βραχμάνος χωρίς αυτή τη σπουδή».

Το παιδί έφυγε σε ηλικία δώδεκα ετών και, αφού έμαθε τις Βέδες, γύρισε σπίτι σε ηλικία είκοσι τεσσάρων, πολύ περήφανος για τις γνώσεις του και νομίζοντας ότι είναι κάποιος.

Ο πατέρας του, βλέποντας αυτό, του είπε: «Σβετακέτου, παιδί μου, φαίνεται ότι νομίζεις πως είσαι κάποιος, πως έχεις γνώσεις και είσαι περήφανος. Ρώτησες όμως για κείνη τη γνώση μέσω της οποίας ακούγεται εκείνο που δεν ακούγεται, νοείται εκείνο που δε νοείται και γνωρίζεται εκείνο που δε γνωρίζεται;»

«Ποια γνώση είναι αυτή, πατέρα;» ρώτησε ο Σβετακέτου.

«Ακριβώς όπως γνωρίζοντας μια μάζα πηλού, γιε μου, μπορείς να γνωρίσεις όλα όσα είναι φτιαγμένα από πηλό, εφόσον όλες οι διαφορές είναι μόνο λέξεις και η πραγματικότητα είναι πηλός...

Ακριβώς όπως γνωρίζοντας ένα κομμάτι χρυσό, μπορείς να γνωρίσεις όλα όσα είναι φτιαγμένα από χρυσό, εφόσον όλες οι διαφορές είναι μόνο λέξεις και η πραγματικότητα είναι μόνο χρυσός...

Και ακριβώς, όπως γνωρίζοντας ένα κομμάτι σίδηρο γνωρίζεις όλα όσα είναι από σίδηρο, εφόσον όλες οι διαφορές είναι μόνο λέξεις και η πραγματικότητα είναι μόνο σίδηρο [έτσι γνωρίζοντας τη βασική πραγματικότητα του σύμπαντος, το Μπράχμαν, μπορείς να γνωρίσεις όλο το σύμπαν]».

(Τσάντογκυα Ουπανισάντ, 6.1).

Συνεχίζοντας τη διδασκαλία για το Μπράχμαν, ο πατέρας του Σβετακέτου λέει:

«Φέρε μου έναν καρπό από αυτό το δέντρο μανιάν».

«Τον έφερα, πατέρα».

«Άνοιξέ τον».

«Τον άνοιξα, κύριε».

«Τι βλέπεις μέσα του;»

«Πολύ μικρούς σπόρους, κύριε».

«Άνοιξε έναν απ' αυτούς, γιε μου».

«Τον άνοιξα, κύριε».

«Τι βλέπεις μέσα του;»

«Τίποτε απολύτως, κύριε».

Τότε ο πατέρας του του είπε: «Γιε μου, από την ίδια αυτή ουσία μέσα στο σπόρο, την οποία δεν μπορείς να δεις, προέρχεται στ' αλήθεια όλο αυτό το τεράστιο δέντρο μπανιάν».

Πίστεψέ με, γιε μου, μια αόρατη και λεπτή ουσία είναι το Πνεύμα ολόκληρου του σύμπαντος. Αυτό είναι η Πραγματικότητα. Αυτό είναι το Άτιμαν. Εσύ [ο ίδιος] είσαι [κατά βάθος] αυτό».

(Τσάντογκυα Ουπανισάντ, 6.12-14).

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Τι καθιστά προβληματικό τον ορισμό του Ινδουισμού;
2. Γιατί η καθηκοντολογία κάθε κάστας θεωρείται υποχρεωτική;
3. Γιατί τα έμβια όντα βιώνουν την ύπαρξη ως πόνο;
4. Τι είναι το «ντάρμα», τι η «σασάρα» και τι το «κάρμα»;
5. Ποιο είναι το κοσμοείδωλο που παρουσιάζουν οι Ουπανισάδες;

Σαρασβάτι, μια από τις δημοφιλέστερες μορφές της θεάς (βλ. σ. 264).